

UDK: 82/83

Toshpo‘lat TUGALOV,
Samarqand davlat universiteti tadqiqotchisi
E-mail: tugalovt@mail.ru

Filologiya fanlari doktori, dotsent S.Zokirova taqrizi asosida

LITERARY HERITAGE OF PROFESSOR NURIDDIN SHUKUROV

Annotation

This article will also talk about the rich scientific and literary heritage of munaqqid and coach Nuriddin Shukurov and the fact that his poet, who created not only a literary critic, but also with the pseudonym “Khushnud”, was contemporary and his work as a translator. Poems by the scientist, such as “the wave”, “I am alone at home”, “in memory of inspiration”, are subject to analysis and valuable information about the history of their creation. Also included in the article are drawings that indicate that the literary critic is a socially active person, a kind coach.

Key words: critic, poetic image, pseudonym, artistic reality, Marcia, Ghazal, spiritual world, interpretation, literary environment.

ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ПРОФЕССОРА НУРИДИНА ШУКУРОВА

Аннотация

В этой статье рассказывается о богатом научно-литературном наследии Мунаккида и тренера Нуриддина Шукурова, а также о том, что не только литературный критик, но и поэт, писавший под псевдонимом “Хушнуд”, является современником и переводчиком. Стихи ученого, такие как “Волна”, “Я дома одна”, “Памяти Илхома”, подвергаются анализу и дают ценную информацию об истории их создания. Статья также содержит строки, указывающие на то, что литературный критик-общественно активный человек, добрый наставник.

Ключевые слова: критик, поэтический образ, псевдоним, художественная правда, марсия, газель, духовный мир, перевод, литературная среда.

PROFESSOR NURIDDIN SHUKUROVNING ADABIY MEROSI

Annotatsiya

Mazkur maqolada munaqqid va murabbiy Nuriddin Shukurovning boy ilmiy-adabiy merosi hamda uning nafaqat adabiyotshunos, balki “Xushnud” taxallusi bilan ijod qilgan shoiri zamon ekanligi va tarjimonlik faoliyati xususida ham so‘z yuritiladi. Olimning, “To‘lqin”, “Men uyda yolg‘izman”, “Ilhom xotirasiga” kabi she‘rlari tahlilga tortilib, ularning yaratilish tarixi haqida qimmatli ma‘lumotlar beriladi. Shuningdek, maqoladan adabiyotshunosning ijtimoiy faol inson, mehribon murabbiy ekanligini ko‘rsatuvchi chizgilar ham o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: tanqidchi, poetik obraz, taxallus, badiiy haqiqat, marsiya, g‘azal, ruhiy olam, tarjimonlik, adabiy muhit.

Kirish. Serqirra va iste‘dodli odamning o‘ziga xos jozibasi, davralarga fayz va tarovat beradigan, ko‘pchilikni e‘tiborini tortadigan betakror fazilatlarini bo‘ladi. Munaqqid va murabbiy Nuriddin Shukurov nafaqat adabiy tanqidchi balki, “Xushnud” taxallusi bilan ijod qilgan shoiri zamon hamdir. Sanoqli she‘rlari vaqtli matbuotda chop etilgan bo‘lsa-da, tadqiq etilishi, g‘oyaviy-badiiy jihatdan baho berilishi zarur bo‘lgan talay asarlari hali tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilmagan. Uning Samarqand adabiy muhiti jarayonlari, yosh iqtidorlarni izlab topish borasidagi beminnat xizmatlari, go‘zal she‘riyatiga haligacha munosib baho berilmagan.

Chunki olim shoirlikka da‘vogarlik qiladiganlarga qo‘yadigan tosh-tarozida o‘zining asarlarini ham o‘lchab ko‘rar, ko‘p mulohaza qiladi va kamtarlik bilan adabiy davralarda ko‘ngli yaqinlarigagina she‘rlaridan o‘qib berardi. Bu xislat balki unga otasidan yuqqandir.

Adabiyotshunos olimning padari buzurgvori Abdushukur Qori Yaxshiboev ham madrasa ta‘limini olgan, islomiy ilmlarni puxta egallagan kishi edi. U badiiy ijod borasida ham yaxshigina qobiliyatga ega bo‘lgan va Ahlam taxallusi bilan she‘rlar yozgan. Abdushukur qori Yaxshiboev hayoti va ijodi haqida ilmiy izlanishlar olib borgan filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Zebiniso Xurramova shoirning Ahlam taxallusi bilan go‘zal she‘rlar yozganini hatto oila a‘zolari ham bilishmaganligini qayd etib: “Ijodkor shoirlikka

da‘vogarlik qilmagan. Shunday bo‘lsa-da, zullisonayn shoir mumtoz she‘riyatning g‘azal, qasida, marsiya, hamd, munajat, masnaviy, muxammas kabi mumtoz janrlarida qalam tebratib, sharq she‘riyatining pand-nasihat, ishq-muhabbat, falsafiy-diniy, hasbi hol, ma‘rifatparvalik, peyzaj singari asoslari va azaliy mavzularini davom ettirgan”[1] ligini bayon qiladi.

Nuriddin Shukurov yoshligidanoq adabiy muhit ichida ulg‘ayadi. Chunonchi, mumtoz adabiyot va zamonaviy o‘zbek she‘riyatini bilish barobarida dunyo adabiyoti vakillari ijodi bilan ham chuqur tanishib borgan. Ayniqsa, qardosh xalqlar adabiyoti vakillarini ijodi, asarlarini o‘qib, adabiy jarayonni muntazam kuzatib, serqirra ijod egasi sifatida kamol topadi.

Nuriddin Shukurov iste‘dodining bir qirrasini kamtarligi bois chop etilmay, yon daftarlarida qolgan she‘riyati tashkil etadi. Olimning sanoqli she‘rlarigagina vaqtli matbuot yuzini ko‘rgan. Ijodini badiiy asarlar yozish bilan boshlagan adiblarning ilmga o‘tishlari ancha yengil bo‘lgan. Oybek, P.Qodirov, J.Kamol ijodi misolida bunga guvoh bo‘lish mumkin. Shu ma‘noda N.Shukurov ilmiy asarlari yengil va ravon yozilgani holda she‘rlarining yaratilishi nisbatan qiyin kechgan. Nuriddin Shukurov o‘z she‘rlariga ham munaqqidlik nazari bilan qaragani, poetik obrazlar yaratishida mantiqan fikrlashi, mavzu va so‘z tanlashida yaqqol ko‘rinadi.

Olim o'zining "Poetik mazmun va badiiylik problemi" maqolasida: "G'oyaviy-badiiy jihatdan mukammal bo'lgan she'r yozish uchun shoir, eng avvalo, kuchli poetik fikrlar, ta'sirchan lirik gaplar yoki xarakterli tipik lavhalar, o'tkir falsafiy mulohazalar, xullas, hayajonbaxsh va teran mazmun topishi lozim", [3] – degan fikrni aytar ekan, nazmiy asarlarida o'ziga ham shu talabni qo'yib she'rlar bitadi. Adabiyotni o'z umrining mazmuni deb biladi.

"...olim-u adiblarisiz yigirmanchi asr o'zbek adabiyotini ham, adabiyotshunosligini ham tasavvur etib bo'lmaydi. Bu jarayon hech qachon so'nmagan, to'xtab qolmagan, balki taraqqiy etgan, muttasil rivojlangan. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib, Vohid Abdullo, Orifjon Ikromov, Nuriddin Shukurov, Botirxon Valixo'jaev, G'aybulla as-Salom, Barot Boyqobilov, Dushan Fayziy, Omon Matjon kabi Samarqand adabiy muhitining darg'alari maydonga chiqdi"[2].

Nuriddin Shukurov tabiatan mutoyibaga moyilroq, xushnud bo'lganlari va boshqalarning ham xurram bo'lishini istaganlari bois bo'lsa kerak, she'rlariga "Xushnud" taxallusini tanlagan. Shoirning Shavkat Vohidov, Mavlon Jo'raqulov, Rahmatillo Qo'ng'urov, Boturxon Valixo'jaev kabi qator tengdosh va safdoshlariga atab yozgan muvashshah she'rlarida do'stlar quvonchini o'z shodligidek qabul qilgan lirik shaxsning xushnudlik kayfiyati bo'rtib ko'rinadi. Mazkur she'rlardagi original tashbehtar, ifori toza tasviriy ifodalar, hayotiy fakt-detallarning izchil tarzda poetik g'oyani ochishga yo'naltirilganligi, badiiy haqiqati va poetik ta'sirdorligi bilan kitobxon qalbida oydin hislar uyg'otadi.

Nuriddin Shukurov she'rlarida masalaning mohiyatiga falsafiy yondashish, bugun va kechani parallel holda badiiy idrok etish, arzimasdek tuyulgan xususiy hodisalardan kuchli umumlashmalar chiqarishni ilg'ash mumkin. Masalan, "To'liqin" nomli she'rda to'liqinning qirg'oqqa urilishi tasvirlanar ekan, o'zgarayotgan va o'zgarishi kutilayotgan tabiat manzaralarining hayotiy detallari lirik qahramon kechinmalari vobastaligida izchil kuzatiladi:

Borliq sokin, dengiz ham sokin,
Farang yanglig' tovlanar mayin.
Erkalanar quyosh taftida,
Jilvalanar nur emgan sayin...

Ana shu tabiat manzarasi lirik ifodaga tortilib, katta hayotiy haqiqatni poetik idrok etishga yo'l ochadi.

Har bir topish inson ruhini yetti qat arsh sari yuksaltirsa, har bir yo'qotish inson ko'nglini shu qadar cho'ktiradi.

Duyonning gultoji asli insondur,
Lekin shu gultoj ham omonat jondur,
Qancha ulug' zotlar yerga nihondur,
Ko'zim giryon, yuragim qondir...

Aslida ham she'r tabiat va jamiyatning go'zal hodisalari, odamning qalb kechinmalaridan tug'ilgan bo'lsa-da, bugun uning zamirida nozik ishq-muhabbat tyg'ularini, nafrat to'la yurak isyonini, shirin tabassumu, ayriliq azoblarini, obyektiv borliq va ruhiy olam uchrashuvidan hosil bo'lgan jamiki fikr va tuyg'ularning poetik manzarasini ko'ramiz. Bu holat Nuriddin Shukurov yozgan she'rlarga ham to'liq daxldordir.

N. Shukurovning "Kavkazni kezdim", "Bahovuddin Balogardon" g'azallari, "Varzob bilan suhbat", "Dengiz" kabi lirik she'rlari, "Yoshlik bulog'i" nomli voqeaband she'ri garchi turli yillarda yozilgan bo'lsa-da, voqelikni poetik talqin etishdagi o'ziga xos uslubi bilan ajralib turadi.

Yetti yashar Yulduzxon maktabdan kelib, bobosining holidan xabar oladi-yu, "Bir gap bo'lsa, meni chaqiring" deb o'z o'yiniga andarmon bo'ladi:

- Qizalog'im, hozir sensan shifokorim,
Biror gapim bo'lsa, senga aytaman.

Har soatda o'lim komiga tortar,

Xudo saqlab qolar, zo'rga qaytaman...("Meni uyda yolg'izman" she'ri).

Lirik "men" eng og'ir vaziyatda ham chimdim mutoyibasi bilan ko'ngillarga yorug' nur olib kiradi, undagi hayotbaxshlik, ertaga umidvor qarash she'rxonga ham yuqadi. "Yoshlik bulog'i" she'rda yoshi o'tib qolgan chol va kampirning yosharish istagida boshidan kechirgan voqealar quvnoq va ibratli rivoyat tarzida qalamga olinadi. Shoir qadimiy va an'anaviy mavzuga yangi mazmun va ifoda bag'ishlaydi.

Munaqqid shoir sifatida she'riy janrlarning deyarli barchasida qalam tebratib, o'z salohiyatini ko'rsatadi. Mumtoz adabiyot namunalaridan sanalgan g'azal ("Kavkazni kezdim", "Ilhom xotirasiga") va muhammas (Mashrab g'azaliga muxammas) shular jumlasidan.

Ota uchun farzand, ustoz uchun shogird dog'idan ortiqroq musibat bo'lmasa kerak. Nuriddin Shukurovning ilmiy rahbarligida fan nomzodlari darajasiga erishgan shogirdlari Toshpo'lat Hamid, Asqarali Sharopov, Ilhom Hasanovlar bu foni dunyoni birin-ketin bevaqt tark etdilar. Bu yo'qotishlar ustozga og'ir zarba bo'ldi. Nuriddin Shukurovning ayniqsa, juda bog'lanib, mehr qo'ygan shogirdi Ilhom Hasanov xotirasiga bag'ishlangan "Ilhom xotirasiga" marsiyasi dard va hasratga, qayg'u va sitamga to'la:

Tayanchim erdi Ilhomim, tayanchimdan judo bo'ldim,
Quvonchim erdi Ilhomim, quvonchimdan judo bo'ldim.

Jahondin o'tsa ustozlar, qolur shogird-u mumtozlar,
Yupanchim erdi shu so'zlar, yupanchimdan judo bo'ldim...

Qadd-u qomatlar zebo, yigitlar ichra bir barno,
Aql-u idrokda ham yakto, shu ganjimdan judo bo'ldim.

Hayotda ustoz uchun eng og'iri tayanchi va quvonchi bo'lgan barkamol shogirdidan ayrilish bo'lsa kerak. Bu judolik Nuriddin Shukurovni qaddini va ruhini bukib qo'ydi. Shoir "qaddi zebo", "yigitlar ichra barno", "aqli idrokda yakto" bo'lgan, ilm va ijod olamida nom qozonayotgan talant egasi, "ganji"dan judo bo'lganini xotirlab, ham ustoz ham ota o'rinda qattiq oh chekadi:

Jahonda buncha ofat ko'p, tasodif ko'p, falokat ko'p,
Yovuz, ma'shum haloqat ko'p, ishonchimdan judo bo'ldim...

She'r oniy kayfiyat mahsuli. Biroq ana shu oniy kayfiyat lirik qahramonning ma'naviy-intellektual qiyofasida, ichki ruhiy olamidan darak berib turadi. Nuriddin Shukurovning akademik, ustoz Vohid Abdullaevga bag'ishlab yozgan "Vohid Abdullo qani?" she'ri ham marsiyaning yetuk namunasi bo'lib, she'rda Samarqand adabiy muhitining yorqin namoyondasi bo'lgan mehribon ustozdan ayrilish qayg'usi, olim va nuktadon, xushkalom insonning ulug' qiyofasi g'aydalantiriladi:

Tarixu merosga ul shaydo qani?
So'zga mohir, nuktadon usto qani?
Xushkalom, xushxulq-u, xush imlo qani?
O'rtanur dil, Vohid Abdullo qani?
Vo darig'o, vo darig'o, vo darig'o.

Nuriddin Shukurov adabiyot va insonshunoslikdek xayrli ish bilan bir umr band bo'ldi. Uning iste'dodlarni tarbiyalashdek xayrli yumushi, she'riyati bugun ham qalblarni hamisha yolqinlantirib turadi.

Adabiy jarayondan ma'lumki, badiiy tarjima bilan shug'ullanmagan yozuvchi yoki shoir yo'q. Tarjima ham katta ijodiy maktab. Nuriddin Shukurov Rasul Hamzatov asarlari-sakkizliklar, bitiklar, sonetlarni o'rganar ekan tarjimonlik salohiyatini ham ko'rsata oldi. Kavkaz xalqlarining yorqin milliy an'analari, urf-odatlarini, she'riyatini yaxshi bilganligi uchun mashhur shoir she'rlarini rus tilidan tarjima qilib

o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. 1982 yilda Rasul Hamzatovning o'zbekchaga o'girilgan she'rlari "Bir xonadon farzandlari" nomi bilan chop etilgan. Unda Nuriddin Shukurov tomonidan yozilgan "Dog'iston lochinining parvozi" nomli kengaytilgan so'zboshisi va u tarjima qilgan 29 ta sonet va sakkizliklar, ettita bitik o'rin olgan.

Nuriddin Shukurov taniqli, asarlari dovuq yoygan adib va shoirlarni Samarqandga kelishlarini uyushtirgan, ijod ahli bilan qizg'in muloqotlar, adabiy kechalar tashkil etgan, xalqaro adabiy aloqalarni mustahkamlashga beqiyos xizmat qilgan ijodkor edi. "Rasul Hamzatov, Qaysin Quliyev, David Qo'g'iltin, Sobit Muqonov, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla

Qahhor, Ibrohim Mo'minov, Yevgeniy Yevtushenko... Mana Shukurovlar xonadoni mehmonlarining eng kamtarin yo'qlamasi!" [2]

Bugun ham Samarqand adabiy muhiti va respublikada ro'y berayotgan adabiy jarayonlarni N. Shukurov SamDUda shakllantirgan "Shalola" ijodiy klubining yuzlab qaldirg'ochilari, domla shogirdlarining teran ijodisiz izohlash mushkul. Bunday e'tirof va kuzatishlar o'ziga xos ilmiy-adabiy nuqtayi nazar, ulkan ijodiy salohiyatga ega bo'lgan Nuriddin Shukurovning ilmiy va adabiy merosini o'rganish zarurati borligini bildiradi.

ADABIYOTLAR

1. "XX asr Samarqand adabiy harakatчилиги мумтоз адабиёт вакиллари ижодий мероси" (1920-1990 йиллар) рисоласи. "Маҳорат" нашриёти. Самарқанд. 2022 йил. 8-бет.
2. Муҳиддинов. М. "Самарқанд адабий муҳити мутасил ривожланиб, такомиллашмоқда". "Янги Ўзбекистон" газетаси. 2022 йил 8 январь.8-бет.
3. Шукуров. Н. "Бу олам сахнида" китоби. 32-бет.